

จิตพิสัย

ความหมาย

จิตพิสัย (Affective Domain) หมายถึง คุณลักษณะด้านอารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลที่ แสดงออกทั้งในลักษณะที่เป็นจริง และไม่เป็นจริง เช่น ดีใจ เศร้าใจ รัก เกลียด โลก โกรธ เจตคติ เป็นต้น และบางลักษณะเป็นคุณธรรม จริยธรรม เช่น ความ รับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ เป็นต้น

การศึกษาเรื่องจิต

การศึกษาเรื่องจิตมีมานานแล้ว มูลเหตุเดิมมา จากความกลัว คือ กลัวภัยธรรมชาติและกลัวที่ต้อง เผชิญจากโรคภัยไข้เจ็บและความตาย จึงทำให้เกิดวิธี ปฏิบัติเพื่อให้รอดพ้นจากความกลัวเหล่านี้ เช่น มีการบูชา บวงสรวง อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำให้เกิด ศาสนาสัญญาต่างๆ ขึ้น

ในปี พ.ศ. 2463 ธอร์นไดค์ (Edward L. Thorndike) ได้เขียนคำศัพท์ Social Intelligence ในบทความ หมายถึง มีการเข้าใจผู้อื่น การเข้าใจผู้อื่นอันนี้เป็นเรื่องของจิตใจนั่นเองต่อมาได้มีการศึกษา ความเกี่ยวข้องกับระหว่างสติปัญญา กับบุคลิกภาพในแง่ ของจิต เป็นการศึกษาในวงแคบ ไม่ลึกซึ้ง เนื่องจาก กระบวนการทางจิตของบุคคลมีความซับซ้อน และ เปลี่ยนแปลงได้ภายใต้สถานการณ์ และเวลาที่ เปลี่ยนแปลงไป

ในปี พ.ศ. 2478 ออลพอร์ต (Gordon W. Allport) ได้ศึกษาและเขียนถึงเกี่ยวกับเจตคติไว้ใน หนังสือจิตวิทยาสังคม ยุคแรกสรุปว่า “เจตคติเป็น มโนทัศน์ที่เด่นชัดและเป็นความสำคัญของจิตวิทยา สังคมยุคปัจจุบัน”

ในปี พ.ศ. 2513 แมคลีน (Paul Maclean) แห่งสถาบันสุขภาพจิต ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ ศึกษาในเรื่องจิตกับสมองของมนุษย์ พบว่า สมองมี 3 ชั้น คือ ชั้นในสุด (reptilian) เกี่ยวข้องกับ สัญชาตญาณ อุปนิสัยดั้งเดิมที่ไม่ได้ขัดเกลา สมอง ชั้นกลาง (mammalian หรือ limbic system) เป็น ส่วนที่รับรู้และตอบสนองต่ออารมณ์โกรธ กลัวของคน และสมองชั้นนอกสุด (neocortex หรือ cerebral system) เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ การ วางแผน และการสร้างสรรค์

ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา ได้มีการศึกษา เกี่ยวกับจิตกว้างขวางขึ้นอย่างมากในรูปแบบต่างๆ ที่ เกี่ยวข้องกับสติปัญญา ความคิดสร้างสรรค์บุคลิกภาพ และพฤติกรรมต่างๆ มีการพัฒนาเครื่องมือวัด ทำการวิจัย เขียนบทความ และตำรา มาจนปัจจุบัน อย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องจิตใจและ พฤติกรรมสามารถเทียบได้กับการศึกษาทาง วิทยาศาสตร์ เพราะผ่านกระบวนการศึกษาอย่างมี ระเบียบตามขั้นตอนของวิธีการทางวิทยาศาสตร์

ลักษณะสำคัญของจิตพิสัย

จิตพิสัยมีผลทำให้บุคคลได้แสดงพฤติกรรม ต่างๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมในช่วงเวลาของ การแสดงพฤติกรรมและเจตนาของผู้นั้น โดยการ แสดงสีหน้าแวตานั้นเสียงและอากัปกิริยาต่างๆตลอด จนมีเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง

จิตพิสัยเป็นลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ไม่อาจลอกเลียนหรือถ่ายทอดสู่กันได้ง่าย เมื่อได้ พัฒนาเป็นรูปลักษณะใดจนถึงขั้นสูงสุด โดยเฉพาะเมื่อ

แปลงรูปแบบของพฤติกรรมแล้วจะเปลี่ยนยาก พฤติกรรมเฉพาะตัวของบุคคลเป็นพฤติกรรมที่เห็นได้ 2 ทิศทางตรงข้ามกันซึ่งอาจจะเรียกว่า ทิศทางบวก กับทิศทางลบก็ได้ เช่น รัก -เกลียด ขยัน - ขี้เกียจ ซื่อสัตย์ - คดโกง และเป็นพฤติกรรมที่มีระดับความเข้มด้วย คือ รัก แบ่งเป็นระดับ รักมาก - รักพอสมควร - รักน้อย หรือซื่อสัตย์ ก็แบ่งเป็นระดับ ซื่อสัตย์มาก - ซื่อสัตย์น้อย และไม่ซื่อสัตย์เลย เป็นต้น

การพัฒนาจิตพิสัย

จิตพิสัยนอกจากพัฒนาขึ้นตามระดับอายุของแต่ละบุคคลแล้ว ยังได้รับอิทธิพลของครอบครัว วัด และชุมชนด้วย นักจิตวิทยาได้ศึกษาและเสนอขั้นของจิตพิสัยไว้ ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2505 เพียเจท์ (Jean Piaget) ได้ศึกษาจริยธรรมของคนช่วงอายุแรกเกิดจนถึง 10 ปี และพบว่า จริยธรรมของคนพัฒนาได้เป็น 3 ขั้น คือ

1. ขั้นก่อนจริยธรรม หมายถึง การรับรู้สิ่งแวดล้อมได้หยาบๆ มีความอยาก มีความต้องการทางกายตามธรรมชาติ
2. ขั้นยึดคำสั่ง หมายถึง การปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ใหญ่
3. ขั้นยึดหลักแห่งคน หมายถึง การยึดความคิดของตนเองเป็นสำคัญ ตลอดจนคำนึงถึงเหตุผลและการคิดดีด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 คราธวอล์ท (Kratwohl, D.R.) ได้รับมอบหมายจากที่ประชุมนักจิตวิทยาของสมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทยให้เขียนรายงานประจำภาควัตถุประสงค์ของการศึกษาด้านจิตพิสัย และพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. 2510 สารสำคัญของวัตถุประสงค์ด้านจิตพิสัย ประกอบด้วยพฤติกรรมย่อย 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตั้งใจรับรู้หมายถึงรู้สึกว่ามีปรากฏการณ์ มีสิ่งเร้าสิ่งกระตุ้นเข้ามาสัมผัสมีพฤติกรรมย่อย คือ การแสดงอาการรู้ตัว การแสดงการรับรู้ และการเลือกรับรู้ในบางเรื่อง

2. ขั้นการตอบสนอง หมายถึง การตอบโต้ปรากฏการณ์เหล่านั้นในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง มีพฤติกรรมย่อย คือ การยินยอม ความตั้งใจตอบสนอง และความพึงพอใจในการตอบสนอง

3. ขั้นเห็นคุณค่า หมายถึง การพินิจ ขอมรับชอบ และพร้อมที่จะปฏิบัติ มีพฤติกรรมย่อย คือ การยอมรับคุณค่า ความพึงพอใจในคุณค่า และการรับรองคุณค่า

4. ขั้นการจัดระบบ หมายถึง การนำคุณค่าหลายๆ อย่างมาจัดระบบ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกัน มีพฤติกรรมย่อย คือ การเกิดมโนทัศน์เกี่ยวกับคุณค่า และการเลือกคุณค่า

5. ขั้นการสร้างลักษณะนิสัย หมายถึง คุณค่าที่เป็นระบบคงที่ในตัวบุคคลพร้อมที่จะแสดงออก เมื่อถูกกระตุ้นเชิงท้าทาย มีพฤติกรรมย่อย คือ การแสดงออกที่สอดคล้องกับคุณค่า และการเกิดบุคลิกลักษณะ

ในปี พ.ศ. 2512 โคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้ศึกษาจริยธรรมต่อจากแนวคิดของเพียเจท์ และพบว่า จริยธรรมมีการพัฒนาต่อเนื่องไปอีกหลายขั้นตอนในช่วงอายุ 11 ถึง 25 ปี และได้เสนอทฤษฎีพัฒนาการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม มี 6 ขั้น ดังนี้

- ขั้นที่ 1 การหลบหลีกการลงโทษ (ช่วงอายุ 2 - 7 ปี)

- ขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัล (ช่วงอายุ 7 - 10 ปี)

- ขั้นที่ 3 การทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (ช่วงอายุ 10 - 13 ปี)

- ขั้นที่ 4 การทำตามหน้าที่ทางสังคม (ช่วงอายุ 13 - 16 ปี)

ขั้นที่ 5 การทำตามคำมั่นสัญญา (อายุ 16 ปีขึ้นไป)

ขั้นที่ 6 การยึดอุดมคติสากล (อายุ 25 ปีขึ้นไปซึ่งเป็นวัยผู้ใหญ่)

สำหรับในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2521 ดวงเดือน พันธมนาวิน นักพฤติกรรมศาสตร์ ได้ศึกษาองค์ประกอบของจริยธรรม พบว่ามี 4 ด้าน คือ

1. ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การเรียนรู้ว่าการกระทำใดในสังคมคนที่ดีว่าเป็นสิ่งที่ดีและการกระทำใดที่ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมขึ้นอยู่กับ อายุ ระดับการศึกษา และพัฒนาการทางสติปัญญาของคน

2. ทักษะคิดเชิงจริยธรรม หมายถึง ความรู้สึกเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมว่าตนชอบหรือไม่

3. เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การให้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่างๆ ของบุคคล

4. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลประพฤติหรือปฏิบัติในสิ่งที่สังคมนิยมชมชอบหรืองดเว้นการประพฤติที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์หรือค่านิยมในสังคมนั้น

ในปี พ.ศ. 2524 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดจริยธรรมที่จำเป็นสำหรับสังคมไทยที่มีรากฐานมาจากพุทธศาสนาไว้ 8 ประการ คือ

1. ฝั้สัจธรรม
2. ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา
3. เมตตากรุณา
4. สติสัมปชัญญะ
5. ไม่ประมาท
6. ซื่อสัตย์ สุจริต
7. ขยันหมั่นเพียร
8. ความละเอียดและเกรงกลัวต่อการทำผิด

และจากจริยธรรม 8 ประการนี้ ยังได้แบ่งระดับการปฏิบัติจริยธรรมออกเป็น 4 ระดับ คือ

ระดับ 1 การยึดผลประโยชน์บางอย่างประการของตนเอง

ระดับ 2 ยึดผลประโยชน์ของผู้คนที่ใกล้ชิดคน

ระดับ 3 ยึดผลประโยชน์ของสังคมส่วนใหญ่

ระดับ 4 เป็นอุดมการณ์ หรืออุดมคติสากล

การวัดจิตพิสัย

ในปี พ.ศ. 2510 ศาสตราจารย์ ดร.เดวิด คราธไวท์ ได้จำแนกวัดอุปสรรคทางการศึกษาด้านจิตพิสัยได้สำเร็จ ซึ่งมีผลทำให้การวัดด้านจิตพิสัยครอบคลุมกว้างขวางยิ่งขึ้น

ในประเทศไทย การวัดด้านจิตพิสัย เริ่มเมื่อ พ.ศ. 2498 ประชุมสุข อาชวามารุง นักการศึกษาไทย ได้เสนอแนะให้ใช้เทคนิคการสอบวัดทัศนคติทางวิทยาศาสตร์ของนักเรียน ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็ก วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ได้ร่วมมือกับกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ประเมินผลการใช้หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2503 ในการนี้มีการวัดค่านิยมทางสังคมของนักเรียนทั่วประเทศด้วย นับเป็นการศึกษาค่านิยมที่เป็นระบบครั้งแรกในประเทศไทย

การวัดด้านจิตพิสัย ได้ขยายครอบคลุมกว้างขึ้นอีกหลายลักษณะในเวลาต่อมา นอกเหนือจากการวัดทัศนคติ และการวัดค่านิยมดังกล่าวแล้ว อาทิ พ.ศ. 2512 พจน์ สะเพียรชัย สร้างแบบสำรวจบุคลิกภาพ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะการเป็นผู้นำ และลักษณะการปรับตัวเข้ากับสภาพความเป็นจริง พ.ศ. 2512 วีรยุทธ วิเชียรโชติ สร้างแบบวัดความเกรงใจ และแบบวัดบุคลิกภาพไมตรีสัมพันธ์ พ.ศ. 2513 อนันต์ จันทร์ทวี สร้างแบบวัดการปรับตัว พ.ศ. 2514 ชวาล แพร์ดีกุล และคณะสร้างแบบสำรวจความสนใจในการประกอบอาชีพของผู้กำลังหางานทำ พ.ศ. 2516 ดวงเดือน พันธมนาวิน และ เพ็ญแข ประจวบจันทน์

สร้างแบบวัดระดับจริยธรรม พ.ศ. 2520 สวนาพรพัฒน์กุล สร้างแบบวัดความสำนึกในหน้าที่พลเมืองของเด็กไทย และ พ.ศ. 2526 สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้สร้างแบบทดสอบมาตรฐานวัดเจตคติต่อวิชาต่างๆ ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้แก่แบบทดสอบวัดเจตคติต่อวิชาวิทยาศาสตร์ วิชาภาษาอังกฤษ วิชาภาษาไทย วิชาคณิตศาสตร์ แบบทดสอบวัดความสนใจในอาชีพ แบบวัดลักษณะนิสัยพยาบาล ด้านความมีเมตตา ความรับผิดชอบ ความขยันอดทน มนุษยสัมพันธ์ และการตัดสินใจ และแบบวัดความศรัทธาในอาชีพครู

วิธีการวัดจิตพิสัย

การวัดจิตพิสัย มีหลายวิธีด้วยกัน เช่น

1. การสังเกต ได้แก่ การสังเกตพฤติกรรมหรืออากัปภิกขัยต่างๆ ของบุคคล เช่น สังเกตความสนใจต่อการเรียนวิชาต่างๆ ในแง่ ความตั้งใจ การศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม การผลิตสิ่งของประดิษฐ์ การติดตามข่าว
2. การสัมภาษณ์ ได้แก่ การสอบถามความรู้สึกชอบ - ไม่ชอบ ความอยากได้ - ไม่อยากได้ การยอมรับ - ไม่ยอมรับ เป็นต้น
3. แบบสอบวัด เช่น แบบสอบวัดเจตคติ แบบสอบวัดความสนใจ แบบสอบวัดคุณธรรม จริยธรรม ลักษณะของแบบสอบวัดมีหลายแบบตามชื่อผู้กำหนดรูปแบบ ได้แก่ แบบสอบวัดของลิเคิร์ต (Likert's type) เป็นแบบสอบวัดประมาณค่าในลักษณะเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย แบบสอบวัดของเทอร์สโตน (Thurstone's type) เป็นแบบสอบวัดให้สำรวจตามความรู้สึกว่าจริงหรือไม่จริง แบบสอบวัดของออสกู๊ด (Osgood's type) เป็นแบบสอบวัดประมาณค่า คุณลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามความรู้สึกที่เป็นจริง แบบสอบวัดของกัตต์แมน (Guttman's

type) แบบวัดเชิงสถานการณ์ (situational test) เป็นการกำหนดสถานการณ์สมมติให้ และสมมติให้ผู้ตอบเผชิญอยู่ในสถานการณ์นั้น ผู้ตอบรู้สึกเช่นไร จะวางตัวหรือปฏิบัติเช่นไร และแบบจับคู่ (matching) โดยให้ผู้ตอบเลือกจับคู่ในสิ่งที่ตนสนใจหรือเกี่ยวข้อง เช่น จับคู่อาชีพที่สนใจ เป็นต้น

ข้อควรระวังในการวัดจิตพิสัย

ลักษณะสำคัญของจิตพิสัย เป็นพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ทั้งในลักษณะเป็นจริง และไม่เป็นจริง เป็นพฤติกรรมที่ไม่คงที่ ผันแปรได้ตามลักษณะสภาพแวดล้อม เช่น ความเสียใจ ทำให้น้ำตาไหล ดิ้นตัน เสียงพูดสั้นหรือผิดปกติ แต่บางครั้งความดีใจมีการแสดงออก น้ำตาไหล ดิ้นตัน เสียงพูดสั้นหรือผิดปกติได้เช่นเดียวกัน ทำให้ผลการวัดคลาดเคลื่อนได้ ดังนั้นการวัดจิตพิสัยควรได้พิจารณาในเรื่องต่อไปนี้คือ

1. ลักษณะและคุณภาพทางจิตใจไม่สามารถวัดได้โดยตรงด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า การวัดด้านนี้จึงเป็นการวัดทางอ้อมโดยอาศัยการสังเกตพฤติกรรมทางกายและวาจาที่คาดว่าเป็นตัวบ่งชี้พฤติกรรมที่ต้องการวัด ดังนั้นการวัดจิตใจหรือความรู้สึก ต้องพิจารณาว่าสิ่งเร้าจากภายนอกมีความสามารถในการกระตุ้นให้เกิดการแสดงพฤติกรรมที่ต้องการวัด การแปลความหมายหรือตีความหมายของพฤติกรรมที่สังเกตได้ต้องถูกต้อง
2. ลักษณะจิตพิสัยเป็นนามธรรม เช่น ความวิตกกังวล ความเกรงใจ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ฯลฯ จึงยากในการอธิบายทั้งในเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ
3. เครื่องมือที่สร้างเพื่อใช้วัดจิตพิสัยต้องเลือกหรือสร้างให้เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะที่จะวัด ผู้วัดต้องตระหนักเสมอว่า ผู้ถูกวัดมีจิตพิสัยที่ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา เสื่อมใจ สภาพแวดล้อม วุฒิภาวะ และประสบการณ์ หรือมีการเสแสร้ง ทำให้การวัดคลาดเคลื่อนได้ง่าย

4. เครื่องมือวัดประเภทเขียนตอบ คำตอบที่ได้มักไม่ใช่พฤติกรรมจริงๆ ของผู้ตอบคนนั้น แต่เป็นคำตอบที่ผู้ตอบตั้งใจให้ได้คะแนนสูงกว่าเท่านั้น

การวัดจิตพิสัยที่ตรงกับความเป็นจริงของผู้ถูกวัด จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้วัดมีความรู้และเข้าใจในลักษณะที่จะวัด เครื่องมือวัดมีคุณภาพ และจัดสถานการณ์การสอบวัดให้เอื้อต่อการแสดงพฤติกรรมนั้นๆ เพื่อขจัดอิทธิพลของตัวแปรที่ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนได้

บทบาทของจิตพิสัยในการจัดการศึกษา

การพัฒนาบุคคลให้เป็นคนมีคุณภาพนั้น นอกเหนือจากการพัฒนาด้านสติปัญญาแล้ว ที่สำคัญยังต้องพัฒนาด้านจิตพิสัยควบคู่กันไปด้วย ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาของประเทศต่างๆ จึงกำหนดให้พัฒนาบุคคลให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น ขยัน อดทน ประหยัด ซื่อสัตย์ เป็นต้น ในหลักสูตรการจัดการศึกษาได้นำเอาวัตถุประสงค์ทางการศึกษาด้านจิตพิสัยที่ คราธวอล์ล จัดประเภทไว้มากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ทางการศึกษา อีกประการหนึ่งด้วย

สำหรับประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยได้ กำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลให้เป็นคนดีด้วยอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มีจุดหมายเพื่อ “มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นคนไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึง กำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันพึงประสงค์” จะเห็นได้ว่าเรื่องจิตพิสัยนี้กำหนดไว้เป็นวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาเป็นประการแรก ซึ่งแสดงถึงว่าการจัดการศึกษานั้นได้คำนึงถึงความสำคัญของการพัฒนาจิตพิสัยเป็นอย่างมาก

การจัดทำแผนการสอน การจัดการเรียนการสอน และการวัดผลการเรียนการสอนก็ต้องคำนึงถึงด้านจิตพิสัยด้วยเสมอ โดยเฉพาะการวัดจิตพิสัยทำให้ทราบลักษณะและระดับจิตพิสัยของผู้เรียนแต่ละคน ว่าดีเด่นด้วยในด้านใด สามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของผู้เรียนได้ และเป็นแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาลักษณะนิสัยให้ดีขึ้นได้

โชติ เพชรชื่น

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวทางพัฒนาจริยธรรมไทย : การประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมไทย.** กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, 2523.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม. **จริยธรรมของเยาวชนไทย.** กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521.
- บุญพุกษ์ จากามระ. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525.** กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2539.
- วีระวัฒน์ ปันนิตากัย. **เชาวน์อารมณ์ (EQ) : ดัชนีวัดความสุข และความสำเร็จของชีวิต.** กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ทบุ๊คส์, 2543.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542.** กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค จำกัด, 2542.
- สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. **การสัมมนาวิชาการวัดผลและประเมินผลการศึกษา เรื่อง การสอบวัดด้านนิภาวิสัย.** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. **การวัดจิตพิสัยของมนุษย์.** มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2542.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยสุโขทัย.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2540.
- _____. **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2540.
- _____. **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2540.
- _____. **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์.** บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2540.
- Anderson, Scarvia B. and Associates. **Encyclopedia of Educational Evaluation.** Jossey - Bass, Inc., Publishers, 1975.
- Krathwohl, David R., Benjamin S. Bloom and Bertram B. Masia. **Taxonomy of Education Objectives Handbook II : Affective Domain.** New York : David Mckay Company, 1967.